

Лобанчук О.А.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

ФІЛОСОФСЬКО ЕСТЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ЗАСОБОМ ІНТЕГРАЦІЇ ВИДІВ ХУДОЖНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті визначено естетичні засади розвитку мовлення як одні з ключових у наповненні навчально-виховного процесу новим змістом засобом інтеграції видів художньої діяльності. Неоціненним є вільне володіння мовленнєвими уміннями, особливо за допомогою пізнання та аналітичного вивчення різних видів мистецтв, може бути у їх порівнянні. Це один із перших або, навіть, первісних шляхів.

Ключові слова: естетичні засади, інтеграція, розвиток, види мистецтв, види художньої діяльності, філософія мови.

Вступ. Радикальні зміни, що відбулися в нашому суспільстві, зміна цінностей і орієнтирів, прагнення до демократизації та відкритості викликають необхідність пошуку нових шляхів і форм у галузі освіти.

Одним із найважливіших шляхів удосконалення вітчизняної теорії та практики навчально-виховного процесу є філософське осмислення досвіду, що розширює педагогічну предметність, забезпечує освіті методологічну оснащеність, наповнює навчально-виховний процес новим змістом.

Аналіз публікацій та досліджень. Література, присвячена філософсько-естетичним засадам розвитку українського мовлення не надто широка, і загалом висвітлює завдання освіти – створювати умови для успішного осмислення інформації та використання її у найрізноманітніших як навчальних, так і життєвих ситуаціях, формувати інтерес до досліджень, розвивати дослідницьку діяльність, враховуючи індивідуальні особливості людини, її вікові можливості.

Предмети гуманітарного циклу об'єднує соціокультурна змістова лінія, завдяки чому створюються оптимальні умови для інтеграції знань з української мови і літератури, іноземних мов, зарубіжної літератури, історії тощо.

Створені програми мистецького спрямування – відіграють важливу роль у духовному становленні особистості.

Деякі програми розглядають музичну, образотворчу, літературну, театральну культури в єдності, а більшість – відокремлено, як такі, що доповнюють одна одну.

Програми з музичної освіти, які підготували О. Ростовський, З. Бервецький, Р. Марченко; Л. Хлебнікова відрізняються принципово новим підходом до здійснення завдань естетичного виховання засобом музики.

Нові програми з образотворчого мистецтва (укладачі Л. Любарська, Л. Вовк), програма «Мистецтво» (укладачі Л. Масол, Е. Белкіна, О. Оніщенко, Н. Очеретяна, В. Рагозіна) розглядають синтетичні види мистецтва: музичне, візуальне сприйняття, одним з провідних підходів до розв'язання завдань цієї програми є принцип пізнання навколишнього світу і кращих зразків культури за допомогою подорожей.

Акцентується увага на важливості раннього розвитку потреби у спілкуванні зі справжнім мистецтвом і висловленні самостійних суджень.

Художньо-пізнавальний вектор означеної програми спрямований на удосконалення мистецьких запитів і смаків студентів, осягнення художньої картини світу, потребу систематичного спілкування з мистецтвом, духовне збагачення під впливом отриманих мистецьких вражень.

Духовно-творчий вектор має головною метою пробудження особистісного ставлення до цінностей мистецтва і *розвиток естетичної та загальної культури* шляхом набуття конкретних знань та вмінь, необхідних для повноцінного сприймання, розуміння, відтворення і удосконалення художніх образів, а також розвиток здатності самореалізації в творчості.

Завдання полягає в мотивації і виборі духовних цінностей, потребі спілкування з природою та у формуванні умінь бачити красу навколишнього світу.

Метою нашої статті є часткове заповнення прогалін у дослідженні мовної освіти, яка визначається провідною функцією української мови у формуванні національно свідомої, духовно багатої, творчої особистості, що володіє вміннями комунікативно доцільно використовувати мовні засоби у різних сферах і видах мовленнєвої діяльності.

Основна частина.

Найвищі результати оволодіння мовою досягаються, якщо мовленнєвий розвиток здійснюється під час вивчення предметів естетичного спрямування. Доцільним є такий підхід до навчання української мови, за якого сам процес її вивчення стає процесом поєднання отриманих знань і вмінь із життям. Важливим засобом реалізації такого підходу є здійснення взаємозв'язків навчання української мови та інших предметів. Вагома роль надається розкриттю розвивальних можливостей різних видів мистецтв у процесі мовленнєвого розвитку студентів.

У наукових працях найчастіше розглядаються зв'язки мови і літератури як предметів близьких, споріднених, значно рідше – з іншими навчальними предметами, зокрема з природознавчими і суспільними дисциплінами, музикою, образотворчим мистецтвом (Л. Варзацька, Н. Волошина, Н. Голуб, І. Гудзик, Т. Донченко, Н. Миропольська, М. Плющ, О. Хорошківська).

Реалізувати означені проблеми спроможна гуманістично зорієнтована педагогіка, яка спрямована на випереджувальне, цілісне, фундаментальне розв'язання основних проблем навчання, синтезує основні напрямки освітнього процесу: особистісно зорієнтоване навчання, креативність, компетентність.

Розвиток мовної особистості засобами мистецтва слова досліджували Л. Андронова, О. Аксьонова, Л. Беленька, І. Бех, Г. Бійчук, Л. Варзацька, М. Вашуленко, Н. Волошина, Н. Вітковська, Т. Донченко, С. Жила, О. Мазуркевич, Л. Мацько, В. Мартиненко, О. Нікіфорова, М. Плющ, О. Савченко, Г. Тарасенко, Т. Цвелих, З. Шевченко та ін. У працях цих вчених обґрунтовується думка про те, що слово є вагомим засобом естетичного розвитку особистості, формування її мовленнєвої, естетичної культури.

Культурний досвід молоді, за даними наукових досліджень Т. Андрущенко, О. Ростовського, Н. Миропольської, складається з багатьох, часто суперечливих,

нашарувань, серед яких переважає синтез мистецтв, що сформувався в розвинену індустрію реклами, естради, телебачення, комп'ютерних технологій. Більшу довіру нині викликає візуальний образ, аніж літературний. Молоді люди гублять зв'язок з художньо-естетичним кодом слова. Цим зумовлюється руйнація здатності сприймати і створювати виразне не лише в мистецтві, а й у житті: мову підмінює її сурогат, феномен художнього стає розмитим, внаслідок чого молодій людині важко відділити мистецтво від його неякісної імітації. У зв'язку з цим постає гостра необхідність поєднати освіту й виховання з культурою, яка є середовищем, що вирощує і духовно збагачує особистість.

На думку Т. Андрущенко, естетичне широко представлене в людському житті та культурі. Для того ж, щоб адекватно оцінити його роль у їх розвитку варто зосередити увагу на світоглядній ролі естетичного, і тоді, стане зрозумілим не лише механізм впливу естетичного на суспільство, але й значною мірою проясняться відношення між особистістю, мистецтвом, культурою, суспільним життям, що виступають як послідовні концентричні кола, які розходяться від своєрідного естетичного резонатора — людини, яка вдосконалює своє сприйняття світу. Таке розуміння поширення естетичного начала в суспільстві дозволяє також досягнути коректної методологічної позиції у побудові різних рівнів естетичної теорії [1, с.37].

Особливо перспективним у методології є спосіб пізнання рідної мови через розв'язання мовленнєвих завдань, які реалізуються системою комплексних вправ за рівнем творчості, мірою допомоги та способами інтеграції видів естетичної діяльності, що програмує органічне поєднання різних видів творчості в одній художній дії. Досягти цієї єдності можна тільки за допомогою інтеграції та оптимізації навчання (В. Онищук, О. Савченко, Н. Свіріна, В. Паламарчук, А. Хуторської) [2, с.124].

Мовленнєвий розвиток молоді засобом інтеграції видів естетичної діяльності сприяє вихованню у них національної гідності і свідомості, гуманістичних ідеалів; повнішому забезпеченню повноцінних умов для розкриття духовного світу людини, розвиткові уяви, формуванню узагальнених пізнавальних і мовленнєвих умінь [3, с.3-9].

Проаналізувавши філософські, мистецтвознавчі, психолінгвістичні, мовознавчі, психолого-педагогічні та лінгводидактичні джерела з проблеми розвитку українського мовлення, дозволю висловити думку, яка полягає у твердженні, що ефективність формування мовленнєвих умінь засобом інтегрованої естетичної діяльності підвищується за умов:

– трансформації змісту, структури, методів, засобів, організаційних форм пізнання в системі особистісно зорієнтованого навчання;

– спрямованості системи інтегрованих уроків на механізми мовлення, структуру сприймання і переробки інформації, структуру уяви і мовленнєвої діяльності, загальний розвиток дитини (зону найближчого розвитку) з метою досягнення раціонального співвідношення емоційно-образної та логіко-понятійної діяльності учня у структурі навчально-виховного процесу;

– постійної опори на узагальнені способи пізнавальної і мовленнєвої діяльності стосовно етапів навчання, які ґрунтуються на раціональному використанні внутрішньо-предметних, міжпредметних зв'язків та на зв'язках між різними знаковими

системами (мовою, літературою, природознавством, історією, музикою, образотворчим мистецтвом);

– поетапного характеру управління пізнавальною і мовленнєвою діяльністю.

Особливе місце у методологічному підході до означеної проблеми складають:

– філософські положення про безпосередній зв'язок мови і культури (В. Гумбольдт, К. Юнг);

– про рідне слово як засіб розвитку людини (О. Потебня);

– про слово як виховний чинник особистості (К. Ушинський, І. Огієнко, В. Сухомлинський) [4, с.507];

– теорія мовленнєвої діяльності (О. Леонтьєв, М. Жинкін); дані психолого-педагогічної науки про структуру сприймання й уяви (Ж. Піаже); лінгводидактичні ідеї особистісно зорієнтованого національного навчання (Ш. Амонашвілі, Е. Бондаревська, Г. Костюк, В. Сухомлинський, Г. Токмань, А. Фасоля, М. Холодна, А. Хуторської, І. Якиманська);

– дані психології про особливості сприймання учнями початкових класів літературних і мистецьких явищ та основні види художнього (дійового, дискурсивного, ейдетичного) мислення (Л. Виготський, В. Клименко, О. Нікіфорова).

Пропонуємо модель мовленнєвого розвитку особистості засобом інтегрованої естетичної діяльності, структурними блоками якої є: а) *підсистема* текстів та мистецьких творів (музика, прикладне, образотворче, монументальне мистецтво, хореографія, театральне мистецтво); б) *підсистема* комплексних завдань за ступенем самостійності та рівнем творчості, способами інтеграції видів діяльності відповідно до структури навчально-виховного процесу, окремим компонентом якої є розширення кругозору, збагачення словника та граматичної будови мовлення учнів як передумови, що формує здатність особистості займати активну позицію в житті й пізнанні; в) *підсистема* проектної, інтерактивної діяльності учнів; г) *підсистема* керування сприйманням, мисленням, уявою, мовленнєвою творчістю у структурі інтегрованого уроку української мови і мовлення.

З погляду лінгвістики, мова розглядається як феномен психічного стану активності людини, народу в цілому, їхньої діяльності взагалі. Процес переходу думки в слово відбувається, як встановлено в дослідженнях Л. Виготського, у вигляді перетворення особистісного смислу в загальнозрозуміле значення. Проте цьому процесу передують важливий етап, а саме *думка народжується не від іншої думки, а від різних потреб людини, від тієї сфери, яка охоплює всі наші захоплення, емоції, мотиви тощо*. Іншими словами, за думкою криється *мотив*, тобто те, *заради чого ми говоримо*. *Мотив – перша інстанція в зародженні мови. Він – остання інстанція у зворотному процесі – процесі сприйняття і розуміння сказаного*, оскільки ми розуміємо не мову, і навіть не думку, а те, *заради чого висловлюється наш співбесідник*. Даний процес відбувається не раптово, він здійснюється у внутрішньому мовленні.

Крім довготривалої пам'яті, у процесі мовлення важлива роль належить оперативній пам'яті. Вона діє декілька секунд, відбирає із довготривалої пам'яті синтаксичні схеми і включає в неї слова. *Сутність оперативної пам'яті зводиться до двох функцій – 1) утримання двох написаних чи сказаних слів під час побудови речення;*

2) випередження двох сусідніх синтаксично зв'язаних слів і так у ланцюгу всього речення, тексту.

Створення монологу починається з авторського задуму. Він теж формується в механізмі утримання і випередження, але стосується не окремого речення, а всього висловлювання, спрямовує весь хід думки під час його будови. Зміст, методи, форми оволодіння монологічним мовленням співвідносяться, як встановлено О.Леонтєвим[5, 72], з етапами мовленнєвої діяльності мовця, його основними структурними компонентами (орієнтація, планування, реалізація і контроль). Авторський задум народжується з певних мотивів спілкування, потреби розповісти про якісь події, довести своє твердження, описати істотні ознаки явищ дійсності. З огляду на певну мету і ситуацію спілкування *викристалізовується намір: про що скажемо (напишемо)?, як?, з якою метою?*

Орієнтація у завданнях і обставинах спілкування – це *перший етап* структури мовленнєвої діяльності. І саме на цьому етапі мовець стикається з об'єктивним утрудненням. Під час сприймання предмети дійсності даються нашій свідомості нерозчленовано, злито. Щоб передати послідовно думки про предмет, який ми сприймаємо, слід виокремити його ознаки в їх взаємозв'язках; визначити, які з них головні, і підпорядкувати їм другорядні, уточнювальні, пояснювальні; передати цю складну залежність ознак предмета відповідними мовними засобами. Наш виклад має бути таким виразним і чітким, щоб той, до кого звернене наше мовлення, міг одержати точні уявлення про предмет, який ми сприймаємо і повідомляємо про нього. Іншими словами, *під час побудови тексту виникає необхідність стати на точку зору адресата нашого мовлення, чітко уявляти хід усієї думки, тобто необхідний випереджувальний синтез всього тексту.*

Врахування автором оцінок тих, хто слухає або читає висловлювання, допомагає йому здійснити свій задум. *Орієнтованість на адресата мовлення і є зворотним зв'язком, критикою власного тексту* [6, с.25].

Другий етап мовленнєвої діяльності – планування. Автор обмірковує попередній план розгортання задуму. Накреслює основну тезу висловлювання, його серцевину, знаходить підхід до цього центру, потім обмірковує висновки і завершальну частину. Цей план спочатку схематичний, не розгорнений у деталях. Він безперервно уточнюється, змінюється у процесі творчості.

Коли якась частина висловлювання вже знайшла своє словесне вираження, автор, обмірковуючи подальший хід думки, бере до уваги те, що вже створено. Зміст уже побудованого фрагмента постає у згорненому, узагальненому вигляді. *Промовлені чи написані слова перетворюються на код внутрішнього мовлення* – зорові уявлення, різноманітні схеми, блоки. У такому самому коді відбувається планування наступних частин твору.

Працюючи над продовженням висловлювання, автор порівнює компоненти свого тексту з кращими варіантами, вносить поправки, коригує своє мовлення. Передача думки мовними засобами та удосконалення свого мовлення – це наступні етапи структури мовленнєвої діяльності – *третьої і четвертої.*

Отже, процес творення тексту поділяється на чотири етапи: 1) орієнтування в умовах спілкування; 2) планування ходу думки; 3) добір найбільш відповідних мовних засобів для її вираження; 4) забезпечення зворотного зв'язку.

Усі чотири етапи монологічного мовлення (*орієнтування, планування, реалізація і контроль*) постійно чергуються, перебувають у постійній взаємодії.

Розвиток мовлення як ширше поняття, становлячи єдине ціле, порівняно з розвитком зв'язного мовлення, включає в себе: а) розвиток мовленнєвої компетенції школярів, опанування узагальнених способів мовленнєвої діяльності; б) засвоєння учнями властивостей гарного мовлення і дотримання їх вимог; в) збагачення мовного запасу учнів словами і граматичними конструкціями; г) оволодіння мовними нормами літературної мови, у тому числі стилістичними; д) формування в учнів умінь і навичок сприймати, продукувати й оцінювати тексти різних жанрів, типів, стилів. Увесь обсяг завдань, пов'язаних з розвитком мовлення, найповніше відображає термін «мовленнєвий розвиток».

Кінцева мета навчання української мови – мовленнєвий розвиток особистості, тому система занять, що передбачає опрацювання будь-якої лінгвістичної теми, має узгоджуватися із цією метою, яка і є головним критерієм її ефективності.

У дидактиці та лінгводидактиці (О.Біляев, Л.Мацько, Л.Скуратівський, А.Хуторської) зміст інтегрованого навчання з'ясовується через фундаментальне поняття *метапредмета*, який є системоутворювальним. Сутність метапредметного навчання полягає у визначенні системи особистісно значущих навчальних змістів учня, що формується в процесі взаємодії його з глибинними основами світу та усвідомленням цієї взаємодії. Найбільш перспективними типами інтеграції є: а) інтеграція за змістом навчальних предметів, б) видами пізнавальної діяльності [2, с.236].

З позицій теорії ноосфери [7, с.504] обґрунтовано можливості гармонізації педагогічних впливів освітнього процесу на особистість, яка досягається системним підходом до аналізу сприймання, уяви, мислення, емоційно-вольової сфери учня та використанням означених психічних явищ відповідно до структури основних етапів сприймання інформації людиною під час формування комунікативних умінь [8, с.36].

Новітні дані психології і психолінгвістики про особливості сприймання, уяви, образного мислення, становлення емоційно-чуттєвої та логіко-понятійної сфери особистості у їхньому нерозривному зв'язку; про основні види мислення (дійове, дискурсивне, ейдетичне) орієнтують на створення моделі мовної освіти та мовленнєвого розвитку засобом інтеграції видів художньої діяльності з урахуванням вікових, типологічних, національних особливостей учнів молодшого шкільного віку.

Визначальними умовами ефективності мовленнєвого розвитку засобом інтегрованої художньої діяльності є зорієнтованість змісту, методів і форм пізнання на формування українського національного характеру; досягнення особистістю ціннісних орієнтацій; здатність займати активну особистісну позицію в процесі пізнання. В процесі структурування навчального матеріалу оптимально поєднуються: 1) опора на провідні види діяльності особистості, як визначальний фактор її розвитку та 2) метод формування узагальнених предметних структур та узагальнених способів пізнавальної і мовленнєвої

діяльності, завдяки чому досягається гармонізація педагогічних впливів на особистість, формуються змістоутворювальні мотиви, оргдіяльнісні уміння.

Підтвердження сучасного ракурсу розуміння даної проблеми знаходимо у Олександра Потебні. Він, як філософ, працював майже виключно над філософією мови. Лише принагідно О. Потебня висловив деякі основоположення свого світогляду, деякі погляди на філософію та її значення. «Наука розбиває світ, щоб знов скласти його в злагоджену систему понять. Але ця мета віддаляється, коли ми до неї наближаємося, система завалюється від усякого факту, що в неї не увійшов, а кількість фактів не можна вичерпати. Поезія попереджає недосяжне аналітичне знання гармонії світу, вказуючи на цю гармонію конкретними образами, що не вимагають безмежної множини прийняти, і замінюючи єдність поняття єдністю уявлення, певним чином винагороджує за недосконалість наукової думки та задовольняє природжену людині потребу бачити усюди *ціле і досконале...*» [9, с.56].

Центр уваги Потебні — філософія мови. Потебня йде в ній за В. Гумбольдтом, Р. Лот це та Х. Штейнталем. Мова є знаряддя думки [10, с.7]. Тому філософія мови Потебні зачіпає багато питань теорії думання і теорії пізнання [11, 15]. Наука і мистецтво — лише різні шляхи пізнання, з них мистецтво є навіть перший й первісний шлях.

Висновки.

Відтак у наш час надзвичайно важливим є філософський контекст розвитку теорії і практики сучасної педагогіки.

Все вищезазначене дає підстави для висновку, що саме на основі філософського аналізу розвитку мовлення можуть бути сформовані концепції, створені моделі окремих ланок педагогічного процесу. Зокрема, розвиток мовлення засобом інтеграції видів художньої діяльності має безпосереднє відношення до розбудови національної культури. Реалізація цієї концепції у площині педагогічної практики є засобом формування духовних смислів, ціннісно-світоглядних орієнтирів, піднесення національних святинь [12, 5].

Література:

1. Андрущенко Т.І. Феномен естетичного (філософсько-естетичний аналіз). Монографія.- К.: «Знання». – 2007. – 269с.— ISBN 978-966-316-208-9/
2. Хуторской А.В. Современная дидактика. – Санкт-Петербург, 2001.- 544с.
3. Волошина Н.Й. Культурологічні підходи до підручникотворення. Проблеми сучасного підручника //Збірник наук. праць Ін-ту педагогіки АПН України. – К.: Ін-т пед.АПН України, 2006. – Випуск VI. – С.3-9.
4. Сухомлинський В.О. «Слово і емоційна культура людини»- Вибрані твори в 5-ти т. Т.3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. К.:«Радянська школа», 1977. – С. 507-511.
5. Леонтьев А. А. Деятельность. Сознание. Личность. – Москва, 1977. – 102с.
6. Жинкин Н.И. Психологические основы развития речи. – В кн.: В защиту живого слова. – М.: Просвещение, 1966. – С.5-26.
7. Вернадский В.И. Жизнеописание. Избранные труды. Воспоминания современников. Суждения потомков. – М.: Современник, 1993. – 668с.
8. Пиаже Ж. Психология интеллекта // Избр. психологич. труды. – М.: Просвещение, 1969. – 76с.

9. *Потебня А.А.* «Мысль и язык». – К.: СИНТО, 1993. – 192с.
10. *Лотце Рудольф.* Rudolf Hermann Lotze Logik. Leipzig, 1912; в русском переводе — Основания практической философии, СПб, 1882;
11. *Штейнталь Г.* Грамматика, логика и психология, их принципы и взаимоотношения. – В кн.: Звегинцев В.А. История языкознания XIX и XX веков в очерках и извлечениях, ч. 1. М., 1964
12. *Варзацька Л.О., Лобанчук О.А.* «Святині рідної землі» (Методичний посібник для вчителя). – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008. – 304 с.

Annotation

Olena Lobanchuk «Philosophical aesthetic foundations of speech's development means of integration of artistic activity». The article is dedicated to the aesthetic foundations of speech's development as some of the key in enriching the educational process with new content through integration of forms of artistic activity. Fluency in speech skills, especially using knowledge and analytical study of various arts is invaluable.

Keywords: integration, forms of aesthetic activity, ways of speech's development, creative development of personality, designed activity, philosophy of language.

Куліненко Л.Б.

м. Ізмаїл

ТЕХНОЛОГІЇ ІННОВАЦІЙНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Використання інноваційних педагогічних технологій розглядається як одна з головних рис сучасної освіти; обґрунтовується необхідність формування потреби і компетенцій інноваційного мислення майбутніх педагогів.

Ключові слова: освіта, інноваційні педагогічні технології.

Функціонування інноваційного освітнього середовища сучасного навчального закладу неможливе без розробки і впровадження інноваційних педагогічних технологій, інноваційних управлінських та організаційних підходів. Саме за допомогою інноваційних педагогічних технологій у природних або штучно створених умовах, що контролюються й керуються, досліджується освітнє явище, прогнозується новий спосіб розв'язання педагогічного завдання або проблеми [1, с. 152].

В якості інноваційних педагогічних технологій насамперед визначаються моделі, які перетворюють характер освіти в аспекті таких сутнісно й інструментально важливих характеристик, як цільова орієнтація освітнього процесу; характер взаємодії викладача й учня (студента) та їх позиції у процесі навчання; ефективна організація навчального процесу, зокрема, із використанням сучасних інформаційних та комунікаційних технологій (ІКТ). Остання характеристика, на нашу думку, має бути розкрита більш докладно. Одним із способів активізації навчальної діяльності студентів, майбутніх учителів є використання ІКТ. За умов їх реалізації знання можуть бути отримані в умовах надання порцій навчальної інформації та контролю її засвоєння (комп'ютерні